

VEZÉR ERZSÉBET: ADY ENDRE

Élete és pályája. Bp. 1969. Gondolat K. 475 l.

Alapos, részletes monográfia jelent meg Adyról 1966-ban, Varga Józseftől. Tudjuk, hogy testes kötetére szerény alcímeket választott (Pályakép-vázlat), az Ady-filológia helyzetének megfelelően. Vezér Erzsébet kötetét folytatja a monografikus feldolgozások bőségesnek ígérkező sorát. Nem kis igénnyel, mert a közepes méretű könyv (476 lap) alcíme önmagában sokat ígér, életrajzot és pályaképet. Az *Ady-mű néhány tanulsága* című utószó kiderül, hogy a szerző a tudományos irodalom eredményei alapján bizonyos korrekciókat próbál elérni — azaz: már meglévő ismeretek újra-értelmezésére vállalkozik. Szeretné helyreállítani „az Ady-mű integritását” (444.), „a nagy ellentétek” végletei között vívódó költői élet hiteles ábrázolásával küzdeni szeretne a vulgáris megítélés változatai ellen. A fő cél tehát inkább Ady-problémák részletes bemutatása és Ady költészetének népszerűsítése, semmint „bonyolult esztétikai-művészeti-társadalmi kérdések megoldása” (451.).

Az esszéisztikus előadást ezek a célok szinte megkövetelik. A könyv sikere tehát attól függ, hogy a szerzők azokat hogyan tudja olvasmányossá és hitelessé rendezni egy elkerülhetetlen, korrekt redukció.

Az életrajzi adatok minden eddigénél teljesebb összeállítására erénye a könyvnek, s bizonyos nyereség a tudomány számára is, megkönnyíti a további kutatómunkát. Ha a biográfiai tények szerzői interpretációját nézzük, nyomban felismerjük a „pályakép” fogalmának jelentését Vezér Erzsébet könyvében. Valójában Ady politikai, társadalmi „életrajzával” azonos ez. A téma ökonomikus szemlélete biztató, hézagatlan megoldást ígér.

A származás, a rokoni szálak, az egymást váltó protestáns-katolikus hatások, az iskolák szellemisége, a koraérett tehetség mély olvasmányai, az újságírás hatalmas erőpróbája, Párizs társadalmának szerkezeti mély-ségű megismerése mind az életszemlélet egyetemességét érelik, formálják. Az *Új versek* idejére Ady eredeti gondolkodású, biztos

ítéletű, cselekvő, harcos költő. Már túl van a nemzeti múlttal, a hagyományokkal való vívódáson, a küzdelem belső szenvedésein, amelyhez foghatót Kölcsey óta nem jelzett a magyar költészet. Már az élet himnuszát hirdeti „minden időben”, tegyük hozzá: ebben kerülve ki Vajda örökségét legfeljebb. Az 6 éjszakái már nem *csöndesek*, hanem *lázások / Jobb nem vagyok ... /*, az élet látomása komor megadás helyett tudatos ellenállásra hívja.

Az adatok lelkiismeretes bemutatása nyomán a kötet bevezető fejezetei akkor is értékesek, ha többször az arányok átrendezésére biztatják az olvasót. Így pl. Ady világgépének filozofikus komponenseit éri méltatlan mellőzés, amit az író is érez, bár rövid magyarázattal túlteszti magát a gondon (82.). Mivel az élet eseményeit a költő bonyolult társadalmi pályafutása szerint értelmezi, s itt sűrű átfedések vannak, feltűnő disszonanciát nem érzünk. Vezér Erzsébet művének egyik érdeme éppen az, hogy élet és pálya valóban adekvát vonulatait hitelesen mutatja be.

A könyv első harmadában, az *Új versekig* az életrajz színes világa köti le az olvasót, a harcos költő nézeteinek fejlődésrajza. A *költői pálya*, a művészi kibontakozás kevesebb figyelemben részesül. Hagyományos kép bontakozik elénk, amely a szakirodalom megállapításait kamatotztatja (kár, hogy itt is, mint általában — hivatkozás nélkül).

A népszerű álláspont szerint Ady költészetét az *Új versekkel* indul. Némely tanulmányok azonban a korai versek értékeire is intenek (Schöpflin, Kovalovszky, Gáldi). Vezér Erzsébet megírt ismereteket összegző könyvében így néha bizonyos feszültségek támadnak. Nem érdektelen ezért mindjárt a költő első verseihez megjegyzéseket fűzni.

Ady első ismert verse az *Endre napra* (Nagykároly, 1891). Vezér Erzsébetnek nincs jó szava róla, s keressük az okát, miért dicséri a másodikat (*Megúnt élet*, Zilah, 1893), „meglehetően fejlett verestehniká”-ról beszélve. Gyanítjuk, hogy Kovalovszky Mik-

lós esztétikai megjegyzésének továbbépítése ez, aminek csupán egy szépséghibája van: éppen verselés tekintetében lehetne hasonlóan mondani az első versről is. Az *Endre napra* nyolcasok-hatosok periódusaiból szövi strófáit. Nyolcasai szabályosan feleznek, bár mögöttük ott van a korai időmértékes moduláció, lejtésváltó (jambusi-trocheusi) formákban. Ez nyilván a magyaros-időmértékes szimultaneitás kezdetleges próbálkozása. A magyaros tagolás ereje uralkodó. A hatosok azonban váltogatják a metszet helyét, 3/3-as, 4/2-es sorféléket teremtvé, amelyek mögött szintén ott az időmérték. S a 3/3-asok között a kettős ritmusú versben egyedül kedvező jambusi komponens bukkan fel, pl. a 14., 16. sorban (*És mindig jó barát; Csak úgy fog sütni rád*). A jambizálás és a páratlan szótagú magyaros ütemek kapcsolatában ösztönös érzéket nyilvánítva, amit Ady ritmusa később olyan erővel általánosít. Tény, hogy nyolcasban e típus kialakítása nehezebb, hiszen aszimmetrikus, szokatlan változatokat kíván. A *Megúnt élet* ritmikai többlete, hogy nyolcasokban ismétli meg az *Endre napra* hatosainak előremutató erejéit, pl. a 30. sorban (*Megálltok némán, szólatlan*), 5/3-as osztású jambusi szimultán sort jelezve a heterogén sorváltozatok között.

A *Március 20.* c. versről (1896) ezt olvassuk: „Ez a kor szokványos hazafias verseinek stílusában irt jelentéktelen próbálkozás, mégis szimbolikus jelentőségű” (27.). Ez utóbbi magyarázatával egyetértünk, de szeretnénk hozzákapcsolni a költemény belső értékeihez. Choriambusok, anapestusok erősödő modulációja kísérí a 10 és 9 szótagú, háromütemű magyaros ritmusú sorokat, ahol a kettős nyomatékok (a hangsúlyosak és az időmértékesek) következetesen támogatják a logikai vonulatot. Az időmérték karaktere már határozott (emelkedő lejtéstípusú), a szimultán ritmus kibontakozását inkább a sorok háromüteműsége akadályozza. A vers formai kidolgozása, tónusa, eredeti hangjai számunkra azt *bizonyítják*, hogy Ady verse komoly kísérlet a szóvirágok mögött rejlő nemes tartalom, nemzeti emlékek kibontására, a témát kísérő konvencionális lelkesedés elkerülésére. „Ady első nyomatásban megjelent verse” több „jelentéktelen próbálkozás”-nál.

Valóságos ritmusfejlődés tényezőit hagyja figyelmen kívül a szerző. Az *Ithon* általa idézett sorai ritmikai remeklések, jambusi kétütemű kilenceseikkel, tizesekkel. Az „ösz-tönösen könnyed és biztos ritmizálás” (47.) jeléi az érett szimultán ritmizálás közvetlen előfutárai.

A *Fantom* (*Az én menyasszonyom*) ritmikái megítélése téves. Igazi szimultán vers, s csak akkor lehet rossz, ha szabályos jam-

busnak akarjuk hallani. Utolsó sora beszédes bizonyíték állításunkra: *Ketten voltunk csak tiszták, hófehérek*. Időmértékes vonulata: négy spondeus, egy jambus és egy csonkaütem. Az egyetlen jambus arsis csupán időmértékes nyomatékú. A magyaros tagolás: 5/2/4. A szimultán ritmusban a jambus is nyer, hiszen a magyaros (egyben időmértékes) metszetek után fokozott ritmikai nyomaték jambizálja a két spondeust. A sor — és a vers — értelmi-érzelmi csúcsát jelentő két fogalom (*tiszták, hófehérek*) logikai nyomatékai közös metszeteket követő kiemelkedő ritmikai pozíciótól nyerne erős fokozást, jambusi arsis helyzetében. Ritmus és értelem teljes harmóniája ez a sor.

A kötet igazi gondjai az *Új versek* c. fejezettől sokasodnak meg. Ahogy jönnek a művészi remeklések, az újabb és újabb kötetek, a versek helyet, értékelést követelnek. Az életrajzi tények egyre fokozást, összefonódnak a költészettel, áttűnnek a versek bonyolult világába, s a műelemző ambíciók nyomán a pályakép lassan versszemlények és rövid összefoglaló szövegek sorozatává egyszerűsödik. Életrajzi tények és művészi alkotások természetes arányváltozása a szerző szerint sem érheti be a teljes életrajzra építő társadalmi pályaképpel, azzal, ami egyedül ígérkezik sikeresnek ebben a munkában. Vezér Erzsébet kísérletet tesz a költőkről szóló monográfiák kettős feladatának megoldására: egyrészt a „pályakép” illusztrációként idézi a műveket, másrészt elemezni, magyarázni is próbálja őket. Ez az utóbbi azonban nem sikerült, a könyv második felében is a direkt filológia, Ady történelmi, társadalmi környezetének rajza a jobb. A művészi pálya bonyolult esztétikai-gondolati próbái elől az esszé oldott, könnyed stílus-hagyományaiba menekül a szerző.

Idézetek sorával bizonyíthatnánk, hogy Vezér Erzsébet számára Ady lírája még mindig inkább csodált, mint értett, inkább távoli, mintsem közeli különös világ. Nosztalgikus jelzések helyettesítik az elemzéseket, de ezek alapján hiába keressük a versek titkait. Túlméretezett idézetek, közhelyes magyarázatok, „kommentárok” bontják a könyv empirikus és szellemi arányait, néha lapokon keresztül iskolás olvasókönyv hatását ébresztve.

Ady szerelmi lírájának jelentőségét hosszú szemelvények közé rejtett rövid kommentárok méltatják. Ha ezek véletlenül nem a szemelvények prózai összefoglalásai, akkor ilyenféle igazságok kifejtései: „Ady pontosan tudta, hogy a szerelemnek nemcsak az ő életében, hanem minden normális ember életében központi helye van” (305.), „A testi szerelem nem szégyelni, nem takargatni való” (307.), „Am akár a titkok kódébe burkolják, akár a prűdéria játékaival álcáz-

zák, a szerelem mégiscsak véresen komoly dolog” (308.).

Másutt Ady iszonyatáról beszél a háborútól, a haláltól. S minden átmenet nélkül így folytatja: „Csinszka szeméhez már az iszonyat hajtja” (437.), s idézi a vers második strófáját. Az *Örözem a szemed* összes kommentárja ennyi. De legalább ez igaz volna. Sajnos, nem az: Ady verse állapotjelzés, nem ok-okozati kapcsolás lírai magyarázata vagy sejtetése.

Ami a *Bosszús, halk virágének* egyik szava körül annyi töprengésre készíti a szerzőt, tündöcsre inti a mindennapi olvasót. A *trucc* hétköznapi fogalma helyett mért nem a *dac* szerepel a versben? Találgatás közben illet is megkockáztat: „talán valami ma már megfejtethetlen utalás lappang mögötte” (337.). Igaz, a lap végén kiderül, a szerző is sejti a valót (a *trucc* pejoratív értelmét, a valós fedezet nélküli, gyerekes ellenkezést, azt, hogy *dacos* Ady is lehetne, *truccos* soha...), mégsem értjük a tétováságot. Hiszen a szöveg előtt maga jelzi a magyarázat lényegét: „a vers nem egyéb, mint a duk-duk kérdés újabb felbuknása”...

Néha a kommentárok azért siklanak félre, mert a tényközlés stílusból eredő pikantériáját nem veszi észre (Dénes Zsófiáról, 372.), vagy éppen logikai abszurdum az, amit állít: „Ady nagyon szeretete az életet. Ezért közeledett hozzá mindjobban a halál.” (203.)

Vannak a kötet legjobb lapjaira emlékeztető, színvonalas magyarázatok is, pl. a *magunk szerelme, A szenvedésnél többet* c. fejezetekben, de elemzéseknek aligha nevezhetnénk őket. Pedig legalább mutatóba kellett volna egy alaposabb Ady-elemzés, mert így folyvást arra kell gondolnunk: hiányuk nem a koncepció következménye. A töredékes funkcionális magyarázatok is csak a gyanakvást táplálják. A *Láttam rejtett törvényedről* így ír a szerző: „Minden strófa utolsó sora itt is a következő első sorával rimel. Ez mint az enjambement-ok is, a sorsszerűséget, a katasztrófa lesújtásának elkerülhetetlenségét, eleve elrendeltségét szuggerálja” (432.) — meggyőződésünk szerint ezt a szerző szeretné beleszuggeralni az említett formai jegyekbe. — Az *eltévedt lovas* 6. strófájáról ezt tudjuk meg: „Ebben a szakaszban a hatszor ismételt *csupa* szótól felforrósodik a vers, és a sok titkos jelen keresztül elérkezünk a jelenbe, a véres háborúba.” (428.) Stílusnak sem éppen remekelés — elemzésnek pedig egyenesen gyenge. Az ismétlés fokozó értékéről, nyomatékosító szerepéről semmit sem hallunk. Pedig minden eszköz (pl. a ritmikai nyomaték is) a fogalom jelentését „szuggerálja”, a magános lovasát övező, civilizáció alatti világ teljes egyneműségét. Az „eltévedt, hajdani lovas” abszolút magányát.

Amit Vezér Erzsébet itt is, másutt is elmond a versekről, „kültrejtes” vizsgálódásra, s e téren alaposágra vall. De a titkok költőjét nem lehet *csak kívülről* megérteni.

Belső elemzések pontosságát igényelné az Ady-versek hagyományrétegeinek hiteles vizsgálata is. A híres Ady-verset igaznak, szépnek tekintjük, azt azonban, hogy „Szent Margit legendája itt kapja meg az igazi, mert emberileg és történelmileg is hiteles értelmet” (207.), jóhiszemű túlzásnak tartjuk. Költői interpretáció ez, ahol az egykori legendás apáca sorsát saját nőszemléletéhez méri Ady. A művészi igazság pedig lehet kikezdehetetlen (mert igaz személyes valomás) akkor is, ha nem mindig azonosítható az objektív, történelmi hitellel. Margit sorsa, a legendában megörökített embersége alkalmas volna korszerű, történelmi hiteli értelmezésre is, csupán utalunk ennek körvonalaire: szó és tett teljes azonosságát vállalja, az embert lefokozó vallásos ideológiának következetes hívője és mártírja stb. Ady hőse korából kiszakított jellem, nem a legenda alakja. De így tudott ártatlan áldozattá lenni a történelemben, így tudott jelképes sorssá növekedni.

Az egyszerűsítő fogalmazás elméleti kép telenséghez vezet egy másik észrevételben: Ady „a szájaló hazafiság korában semmiképpen sem választhatott magyar történelmi ősokeket” (148.). Dözsá, a kuruc kor, Margit megidézése korában már kevésbé volt *szájaló* a hazafiság?

Ady múltbeli kapcsolatainak, hagyományainak felszínes bemutatása jellemzi a legnagyobb utóddal, József Attilával vont párhuzamot is. A rokonság hangoztatása valós alapokat sejtet (280.), aztán kiderül, hogy csupán a társadalmi nyugtalanság és szenvedélyes küzdelem lényegére szorítkozik (292.) s visszajára fordul a kíséret ott, ahol Ady magányát a József Attilaé fölé fokozza, a szövegpárhuzamok tanulsága ugyanis éppen az ellenkezőjét bizonyítja (353.). Ady még az eltűnt emberi melegség emlékképeit idézi, a költő még önmaga hullását festi zord, hideg színekkel — József Attila híres soraiiban az emléktelen kisémmizettség hasonlíthatatlan magánya is ott van, amihez képest a csillagok világúr-magánya is szelidebb, emberibb. — A teljesség kedvéért említjük, hogy valós párhuzamok lehetőségéi maradnak a szerző figyelmén kívül. Idézi Hatvanyt: „Adyhoz közülünk senki se volt igazán jó” (236.). Más mondja ezt a költőről — de József Attila önmagáról írja, kísérteties hasonlósággal: „s lásd, soha, soha senki — nem mondta, hogy te jó vagy” (*Tudod, hogy nincs bocsánat*).

Ady érett lírájának verseléséről ejtsünk még néhány szót. A *bölcsesség áldozása* ritmusáról pl. nem igaz, hogy „csak az azonos

mondatok és gondolatok ritmizálják" (381.), hiszen a szokásosnál sűrűbb, funkcionális szerepre képesített anapestusok és néhány szótagszámbővítő sor jelenthet a jambusi kétütemű szimultán tizenek és tizenegyesek körében meglepetést. — A *percek aratója* esztétikai megítélésében vitázik a szerző Schöppflinnel (207.). Ezt ritmusmegjegyzéssel támogatnánk, amit viszont Vezér Erzsébet hagy említés nélkül: szapphói strófáról, adoniszai sorról folyik itt is a beszéd, mint pl. a *Sappho szerelmes éneke* esetében szokásos. Szeretném megjegyezni, hogy bár az adoniszai sorok energikus zárata valóban megtevesztő, kétségeket kizáró, a *szapphói sorok* ritmusvizsgálata a *percek aratójában* is kiderítheti: jambusi szimultán sorok ezek, Ady szuverén ritmizálását követik. Az ál-szapphói sorokba rejtett adoniszai képletek pedig azt is elárulják, hogy Ady szapphói strófái egészükben ál-szapphóiak. Az adoniszai sor ritmuszerkezete: choriambus + csonkaláb. (Példa: *Csak néha-néha torzul el az arcom* — magyarul: 5/4/2; időmértékesen: spondeus, két jambus, végén nyomatékos choriambus, csonkaláb. Karakter: háromütemű jambusi metszetkapcsoló szimultán tizenegyes. Lehet ez szapphói sor?) — Azért is fontos erre utalni, mert amit Vezér Erzsébet az igazi Ady-dallamnak érez, legtöbbször adoniszai sor illúziójával variált szimultán sorfajta (257., 304., 425.), ez segíti egy értékes ritmikai megjegyzéshez is. A *Rohanunk a forradalomba* kapcsán utal Ady verscímeinek időnként erős ritmusára, e versben az Ady-dallam címbeli vad sodrására (177.).

Összegezve: Vezér Erzsébet könyve értékes adalékokat tartalmaz a költő életéről,

pályafutása egyes szakaszairól. Jól méltatja Szende Pál tanulmányát az *Új törvényi, Werbőczy* genezisében (196.), Achim András cikkét a *Főlszállott a páva* kialakulásában (205.), hasznos a Jehan Rictus-hatás, a kíméra-motívum tárgyalása (108.), a publicisztika és a széppróza egyensúlyra törekvő bemutatása. Időnként vitái is megragadnak (pl. Schöppflinnel szemben, Ábrányi mellett a *Verssekkel* kapcsolatban, 45.). Máskor hiteles párhuzamok lepnek meg szokatlan területekről (Rodin és Ady, 112.), s mindennél igaz törekvés a *gondolkodó* költő jelenségének arányos méltatása. — A könyv legszebb része Ady utolsó napjainak, halálának leírása. A fojtott tárgyilagosság a sors iránti részvét és megértés teljes értékű bizonyítéka.

Az utósó már idézett programjának egy részét sikerült valóra váltani. Ha a kötet első harmadának nyílt törekvéseit folytatta volna a mű második, nagyobbik fele, ha életrajz és pályakép, tudományos ismeretek gondos rendszerezése és népszerűsítése a kezdet értelmében akart volna maradni, értékei mögé nem kellene súlyos kérdőjeleket tenni. Így egy hasznos eredményekben s alapvető tévedésekben, felszínes megoldásokban bővelkedő könyv került a kezünkbe. Egyensúly helyett feltűnő aránytalanság, különösen a színvonalban.

Ady életét, küzdelmét talán teljesebben látjuk, költészetét, művészetét azonban középfokú ismereteink alapján is többre becsüljük.

Szuromi Lajos

VARGHA KÁLMÁN: JUHÁSZ GYULA

Bp. 1968. Gondolat K. 191 1. (Irodalomtörténeti Kiskönyvtár. Magyar írók, 5.)

Kosztolányi Dezső a *Nyugat* 1921-es évfolyamában *Juhász Gyula új versei* kapcsán szenvedélyesen érvel az *elemzés* szükségessége mellett, néhány sorral lejjebb azonban ő is a költő arcképéről értekezik. — Juhász Gyula tragikus alakja a művéről íróit is arra csábítja, hogy a költőről rajzoljon *portrét*, Vargha Kálmánt pedig az Irodalomtörténeti Kiskönyvtár-sorozat jellege is erre készítette. Mégis, éppen mert Juhász Gyula a tárgya, kár, hogy könyve nem ígér s nem is ad többet, mint a költő egyéniségére és életútjára koncentráció — e tekintetben jó és alapos — összefoglalást.

Vargha Kálmán külön fejezetet szentel Juhász Gyula helyének a XX. századi magyar

irodalomban és ebben a fejezetben nagyon helyesen veti fel a kérdést: „Mi az, ami Juhász Gyula költészetét, ha nem is választja el, de megkülönbözteti a többi nyugatos költő lirájától?” Mi lehet az oka, hogy a költő útja, aki Babitscsal, Kosztolányival együtt indult, velük közös eszményeket és célokat követett, annyira elkanyarodott társaiétól?

Úgy látszik, Vargha következetesen az emberi alkat és a személyes sors koordinátái között keresi meg, s ezek segítségével jelöli ki a költői műben azokat a csomópontokat, melyekből kiindulva — szerinte — az egész fölfejtethető. Ez a módszer azonban — szerintem — magában véve is vitatható; mivel alkalmasabb arra, hogy a szerző emberi